

STRESZCZENIE

Psychopatia rozumiana jest współcześnie zarówno jako forma zaburzenia osobowości, jak i specyficzny jej typ z charakterystycznymi trudnościami nawiązywania bliskich relacji interpersonalnych, manipulowaniem otoczeniem, skłonnością do okłamywania innych, lekkomyślnością i nieodpowiedzialnością. Ponadto osoby o wysokim poziomie psychopatii wykazują głębokie zaburzenia doświadczania poczucia winy i wyrzutów sumienia, przez co pozbawieni są jednego z podstawowych mechanizmów regulujących zachowanie człowieka. Często, choć rzecz jasna nie zawsze, ich działania związane są także z przemocą oraz szeroko pojętą agresją.

Zrealizowany projekt badawczy miał na celu przyjrzenie się zależnościom zachodzącym pomiędzy psychopatią, a przebiegiem i jakością procesów przetwarzania bodźców o charakterze emocjonalnym i stanowił próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, na ile funkcjonowanie w sferze emocjonalnej stanowi kluczowy element psychopatii i na czym polega jego specyfika. Podstawowy cel podjętych badań dotyczył określenia na ile osoby o nasilonych cechach psychopatii są w stanie prawidłowo rozpoznawać ekspresje emocjonalne innych ludzi i na ile informacje o zabarwieniu emocjonalnym wpływają na ich procesy poznawcze. Emocje, które wzięto pod uwagę dotyczyły strachu, radości, złości oraz smutku. Badano ponadto trzy różne formy ich ekspresji: ekspresje mimiczne (poprzez wyraz twarzy), ekspresje posturalne (okazywane całym ciałem) oraz ekspresje wokalne (emocje zawarte w pozawerbalnej warstwie wypowiedzianych komunikatów). Ponieważ jednym z celów niniejszego projektu było zidentyfikowanie wspomnianych kwestii w możliwie szerokim zakresie, badaniami objęto zarówno osoby posiadające w swoim życiu historię kryminalną (wśród osób odbywających karę pozbawiania wolności często znajdują się sprawcy o wysokim poziomie psychopatii) jak i osoby, które dotąd nie popełniały czynów zabronionych (populacja niekryminalna). Liczne koncepcje rozwoju psychopatycznego zaburzenia osobowości oraz badania dotyczące specyficznego funkcjonowania podstawowych procesów emocjonalnych u psychopatów wskazują, bowiem na wiele nieścisłości a nawet sprzeczności w tej kwestii. Choć bowiem, co do pierwotnego problemu nieprawidłowego funkcjonowania sfery emocjonalnej w psychopatii nie ma większych sporów, to próby bardziej szczegółowej analizy i wyjaśnienia szczególnego kształtu procesów emocjonalnych u psychopatów nie są już zgodne ani jednoznaczne. Równolegle postanowiono o zbadaniu zależności pomiędzy psychopatią, a temperamentalnie uwarunkowanymi składnikami stylu afektywnego, dotyczącego sprawności w zakresie regulacji emocjonalnej. W tym celu wykorzystano koncepcję behawioralnych systemów hamownia i aktywacji Graya i Fowlesa. Dodatkowo oceniano także poziom poznawczych reprezentacji dotyczących emocji (wiedzy na temat emocji), a także rodzaj i nasilenie dominującego afektu.

Badaniami objęto łącznie 247 osób, w tym 115 osadzonych i 132 studentów. Do pomiaru nasilenia psychopatii wykorzystano dwie równoległe metody diagnostyczne: Skalę PCL-R oraz Inwentarz PPI-R, przy czym pierwsze z narzędzi, zgodnie z jego przeznaczeniem zastosowano wyłącznie wobec osadzonych. Wśród pozostałych metod kwestionariuszowych użyto Skali BIS/BAS oraz Skali SUPIN. Zastosowano ponadto Test rozumienia emocji TRE oraz dwa zadania eksperymentalne. Pierwsze z nich miało za zadanie określenie poprawności

rozpoznawania ekspresji czterech emocji (strachu, radości, złości oraz smutku), wyrażanych w trzech formach (mimicznie, posturalnie i wokalnie) i w znacznej części opierało się na zadaniu DANVA-2AF. Eksperyment drugi dotyczył oceny wrażliwości emocjonalnej na bodźce nacechowane strachem, radością, złością i smutkiem. Został zaprojektowany w paradygmacie decyzji leksykalnych i opierał się na założeniu, iż wyższa wrażliwość emocjonalna na dany typ bodźca wiązać się będzie z wyższymi wskaźnikami facylitacji uwagi na te sygnały emocjonalne, w porównaniu do czasów reakcji na bodźce neutralne.

Zrealizowany projekt w pełni wpisuje się we współczesny trend badań nad mechanizmami leżącymi u podłoża funkcjonowania osób o cechach psychopatii. W przeciwieństwie do większości dotychczasowych analiz z wykorzystaniem skali PCL-R dotyczących jedynie psychopatów kryminalnych niniejsze badania stanowią unikalny w skali kraju projekt obejmujący szerszą niż jedynie osoby wchodzące w konflikt z prawem grupę. Po raz pierwszy na gruncie polskim dokonano próby analizy emocjonalnego w tak szerokim zakresie. Niniejsze badania należą ponadto do nielicznych ujmujących tak szeroko zagadnienie ekspresji emocjonalnych wyrażanych w trzech równoległych formach, w tym w postaci wyrazów ciała (posturalnych), co w dotychczasowych badaniach w ogóle jest zjawiskiem dotychczas marginalnym.

Wśród wielu zidentyfikowanych zależności udało się opisać różnice w zakresie struktury psychopatii kryminalnej i niekryminalnej, a także charakterystyczne dla obu grup właściwości w zakresie specyfiki przetwarzania sygnałów emocjonalnych oraz potencjalnego mechanizmu prowadzącego do rozwoju psychopatii. Wśród najważniejszych wyników należy podkreślić, iż w przypadku psychopatów kryminalnych ujawnia się wysokie nasilenie obu zasadniczych składników tej osobowości (interpersonalno-afektywny oraz antyspołeczny), podczas gdy grupa studentów cechuje się znacznym nasileniem przede wszystkim pierwszego z tych wymiarów. Postulowana rola zaburzeń systemu behawioralnego hamowania okazała się wspólna dla obu grup, przy czym wyłącznie psychopaci kryminalni cechowali się ponadto nadaktywnością systemu behawioralnej aktywacji. W zakresie poprawności rozpoznawania ekspresji emocjonalnych zwraca uwagę względnie zachowana zdolność osadzonych do rozpoznawania wokalnych ekspresji smutku, zaś u studentów o wysokim poziomie psychopatii dobre wskaźniki rozpoznawania ekspresji mimicznych wszystkich emocji. W przypadku obu grup ujawniono obniżenie wrażliwości emocjonalnej na sygnały strachu i smutku, przy czym większe deficyty w tym zakresie dotyczyły psychopatów niekryminalnych. Wreszcie ujawniono istotne znaczenie wiedzy na temat emocji (znacznie niższej u osadzonych w porównaniu ze studentami), która w przypadku psychopatii niekryminalnej zdaje się mieć kompensującą i ochronną rolę w mechanizmie kształtowania się psychopatii.

Najogólniej ujmując, wyniki zrealizowanego projektu pozwalają na stwierdzenie, iż deficyt emocjonalny nie ma w psychopatii charakteru globalnego, a wyłącznie specyficzny. Ogranicza się głównie do przetwarzania sygnałów nacechowanych strachem i smutkiem. Przebiega przy tym odmiennie w grupie osadzonych i studentów, co sugeruje nieco inne ścieżki rozwoju psychopatii w tych populacjach, również w inny sposób moderowanych przez styl afektywny oraz wiedzę na temat emocji.